

LARS RIDDERSTEDT

SANCTE ÖRJENS GILLE I STOCKHOLM

BAKGRUND OCH VERKSAMHETER

Denna bild av S:t Georg har tecknats av gillebrodern Jerk Werkmäster och överlämnas som veterangåva till de bröder, som tillhört Gillet i femtio år.

Förord

År 1984 utarbetade Gillebrodern Lars Ridderstedt denna översikt av Gillets bakgrund och verksamhet på uppdrag av min företrädare Arne Westerberg. Sedan flera år har den första upplagan varit slut. Den föreligger här i en ny reviderad form med åtskilliga kompletteringar jämförd med den föregående.

Framställningen bygger inledningsvis på framlidne Gillebrodern Torsten Althins redogörelse år 1971 i Gillets skrift "Med Hammare och Fackla". Ytterligare forskning i Gillets arkiv och uppgifter från äldre bröder redovisas i den nya upplagan.

Jag är övertygad om att denna upplaga, liksom den förra, skall fylla sin uppgift att för såväl äldre bröder som för nyintagna utgöra en värdefull sammanfattning av vårt Gilles historiska bakgrund och aktuella status.

Det är mig en glädje att till nyvordne teologie doktorn Lars Ridderstedt få framföra Gillets tack för hans insats i detta sammanhang. Jag är övertygad om att skriften skall bidra till att öka kunskapen om vårt Gille och stärka sammanhållningen bröderna emellan.

Lars Ivar Hising
Storålderman

Den historiska bakgrunden

Sancte Örjens Gille i Stockholm bildades S:t Georgsaftonen den 22 april 1921 som "en ny sammanslutning av etisk och kulturbärande natur", som det heter i det första protokollet i Gillets arkiv.

Förebilden för sammanslutningen var det bergsmannagille vid Falu gruva, Convivium Sancti Georgii in monte cupri, som fungerat som ett skyddsgille vid Stora Kopparberget med S:t Georg som skyddspatron. Detta gille är väl dokumenterat genom en handskrift från senare hälften av 1400-talet, som återger gillet stadga. Av denna framgår att gillet ändamål är att skydda sina medlemmar, såväl bröder som systrar, mot skada av olika slag. Gillet fungerade som gemenskapsbildande organ för att "styrka och bevara inbördes sämja och kärlek, Gud till lov och heder".

De äldsta skriftliga urkunderna om gillen i Sverige stammar från början av 1300-talet, men gillen har säkert funnits tidigare. Nära Sigtuna finns två runstenar som talar om "frisernas gillebröder". Stenarna har daterats till tiden 1060-75. Gillen fanns i städerna men även på landsbygden. Mot slutet av medeltiden kunde man t.ex. räkna 25 gillen på Upplands landsbygd. De flesta helgade åt Jungfru Maria, Helga Kors och Helga Lekamen. I Stockholm fanns vid denna tid 17 gillen och i Uppsala 9.

Sambandet med den medeltida kyrkoorganisationen är uppenbar. Många gillen hade egna altaren inrättade i någon av ortens kyrkor. Prästerskapet hade viktiga funktioner i varje gille. Vid sidan av släkt och familj hade gillesorganisationen under slutet av medeltiden en mycket betydelsefull social funktion i samhället. Gillets uppgift att försvara sina medlemmars rätt och bevara goda traditioner torde ha varit en av orsakerna till att Gustav Vasa i gillena såg ett hinder att genomföra reformationen. På riksdagen i Västerås 1544 drev han därför igenom att gillen och convivia skulle bli "afsagde", deras egendom konfiskeras och de lösa inventarierna inlevereras till de kungliga slotten.

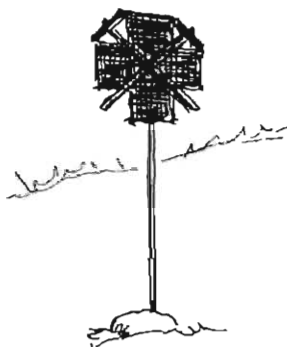
När S:te Örjens Gille i Falun bildades, eller när det upphörde, kan ej med säkerhet fastställas. Redan när beslutet 1544 fattades skall S:te Örjens Gille ha varit upplöst och dess gillestuga intill Kopparbergs kyrka i Falun stått öde.

Gillestugan omnämnes dock ånyo 1604 och reparerades åren 1609 och 1625. Den nedrevs först år 1680. Att känslan för gillenas betydelse fanns kvar visar det förhållandet att Gustav Vasas sonson, Gustav II Adolf, år 1619 förordnar att köpmansgillen må inrättas i "the Städer, som fordom Gillestuga hafft hafwa". Så sker i Falun år 1647.

Av den medeltida stadgan för S:te Örjens Gille i Falun, kompletterad med mot-

Stora gruvstugan i Falun blev museum 1922.

S:te Örjens kors uppsattes på kyrkogården vid Stora Kopparbergs kyrka den 22 september 1934.

svarande uppgifter från S:te Örjens Gille i Uppsala, framgår att man valde ålderman och gärdesmän och att man samlades tisdagar till vigilia och onsdagar till själamässa. Efter dessa gudstjänster ”skall alla bröder och systrar kallas till gillestugan och åldermannen hålla stämman”. Blir någon sjuk, utser åldermannen de bröder som skola vaka vid sin sjuke gillebroders bädd. Allt detta visar den omsorg bröder och systrar skall ha om dem, som tillhör gillet.

Vid det nuvarande S:te Örjens Gillens besök i Falun den 22 september 1934 uppsattes en minnesvård (ett grekiskt kors av gjutjärn med två korslagda hammare) på den plats intill Kopparbergs kyrka, där den gamla gillestugan anses ha legat. Karl-Erik Forsslund, som var en aktiv gillebroder under 1920- och 30-talen, skrev en poetisk hälsning till bröderna i S:te Örjens Gille, som han läste samma dag vid den efterföljande måltiden i Stora Kopparbergs Bergslags högtidssal .

Av inventarierna, som tillhört det gamla Örjensgillet, finns på Statens historiska museum en nattvardskalk, som levererats till museet från Allhelgona församling i Skänninge med inskriften ”inventarium convivii sancti georgii in monte cupri”. Hur kalken hamnat i Skänninge är en ännu olöst gåta. Men av ett kvitto av den 25 april 1552, underskrivet av Gustav Vasa på Västerås slott, framgår att Konungens befallningsman på Kopparberget, Erich Michelson, till kronan levererat vad han är ”skyldig inlämna” från bl a Svärdsjö gille. Örjenskalken kan ha smugglats av någon trofast broder eller syster från Kopparberget till Östergötland, där den återfanns vid mitten av 1800-talet av dåvarande riksantikvarien Bror Emil Hildebrand i Skänninge kyrka.

Ett nytt Gille bildas

Den historiska bakgrunden har förvisso spelat en stor roll för dem som ville skapa ett nytt S:te Örgjens Gille. Gillets hedersledamot och nitiske befrämjare, Torsten Althin, skrev till Gillets 50-årsjubileum år 1971 på Storåldermannens uppdrag en utförlig beskrivning av det nutida Gillets tillkomst. Han berättar där även om de personer som medverkade vid nybildandet.

Den egentliga initiativtagaren var enligt Althin den år 1921 fyrtiosjuårige Axel Lindblad, nybliven filosofie hedersdoktor och kemist i Centralgruppens Emissionsbolag med uppgift att leda malmlinering i Västerbotten. Lindblad avsåg ursprungligen att bilda en "Malmbrytarorden", parallell till Timmermansorden och Frimurarorden. Han framlade sina planer för Carl Sahlin, nestor bland landets bergsmän, som till sin sextioårsdag 1921 mottagit en bergsbok med tjugofem historiska studier, författade av tekniska specialister och forskare i kulturhistoriska ämnen med riksantikvarien Oscar Montelius i spetsen.

Carl Sahlin hade redan före sekelskiftet 1900 samlat bergshistoriskt material, som utgjorde grunden för Bergslagens Museum i Falun, öppnat år 1894. Sahlin hade under sin tid vid Stora Kopparbergs Bergslags AB 1888-1900 även kommit att intressera sig för det gamla skyddsgillet vid Stora Kopparberget, Convivium Sancti Georgii. Han föreslog nu Lindblad att detta gamla gille skulle återupprättas i modern form i Stockholm med en ritual som anknöt till bergsmannayrket i sin helhet, ej endast till malmbrytarnas. Gillet skulle dessutom ha till uppgift att "stödja och främja kulturhistorisk forskning inom bergshanteringen". Althin nämner i sin uppsats flera faktorer som varit av betydelse för Gillets tillkomst.

Tiden efter första världskriget var bekymmersam för svenskt näringsliv. Industrin måste anpassa sig till nya arbetsformer. Hos de ledande fanns ett behov av att hålla samman. Samtidigt gjorde nationalromantiska strömningar sig gällande. Karl-Erik Forsslund på Storgården utanför Ludvika hade verkat inspirerande på många industriidkare med sitt kulturhistoriska, delvis indutrihistoriska verk "Med Dalälven från källorna till havet", som började utkomma år 1918.

Forsslund deltog som redan nämnts som poetiskt verkande gillebroder vid åtskilliga tillfällen under Gillets första decennier. Gruvfogdesonen Ferdinand Bobergs bokverk "Bruk och gruvor i Bergslagen" hade väckt stort intresse för indutrihistorisk forskning. Althin nämner även Harald Carlborg, Bertil Boëthius och Johnny Roosval som betydande personer i sammanhanget. Gruvingenjören Herman Sundholm, disponent i Blötberget, var en ivrig samlare av allt inom bergshistoria

och forna tiders gilleväsende. Han medverkade vid tillkomsten av S:te Örjens Gillés skriftserie.

Vid bildandet av vårt Gille den 22 april 1921 deltog förutom de redan nämnda bröderna Lindblad, f. 1874, och Sundholm, f. 1870, direktören i Svenska Sprängämnesföreningen greve Charles Lewenhaupt, f. 1881, direktörsassistenten vid Ingenjörsvetenskapsakademien, major Ernst Bredberg, f. 1877, disponenten vid Grufaktiebolaget Dalarna bergsingenjören Janne Kempe, f. 1878, kommerserådet, bergsingenjören Karl Sidenwall, f. 1878, direktören i ASEA Ludvikaverken, ingenjören Sven L:son Depken, f. 1877, fil.dr Ernst Akmar, f. 1871, och intendenten vid Skandinaviska Kreditaktiebolaget Nicanor Liedfeld, f. 1885.

Medelåldern på de närvarande var ungefär 45 år. De flesta kände varandra och Axel Lindblad hade säkert på förhand haft kontakt med samtliga. Charles Lewenhaupt och Ernst Akmar var båda ledamöter av Timmermansorden och hade deltagit i ett förberedande sammanträde med Lindblad, som fungerade som ordförande den 22 april 1921.

Ändamålet med det återskapade Gillet var enligt Lindblad att bilda ”en ny sammanlutning av etisk och kulturbärande natur”. Gillets invigning ägde rum den 16 oktober 1921, då inte mindre än 59 bröder intogs i Gillets länk I. Till förste stordärman valdes vid detta tillfälle professor Walfred Peterson, fil. dr och föreståndare för fackavdelningen för bergsvetenskap vid Kungl. Tekniska Högskolan. Han hade stått i centrum vid Bergshögskolans hundraårsjubileum år 1919 och var inom sitt fack välkänd och uppskattad.

Gillets ritual

Under de första åren ändrades Gillets arbetsformer gång efter annan, inte minst genom Herman Sundholms medverkan. Under livliga diskussioner växte efter hand de för Sancte Örjens Gille speciella ritualerna fram med hänsyn till såväl gamla traditioner som modernt innehåll. Gillestämmor och efterföljande samkväm inriktades på en samvaro i god demokratisk anda, utan hänsyn till ålder och samhällsställning, skriver Torsten Althin. ”Bröderna uppbyggdes med föredrag i historiska och allmänna ämnen, och Gillet uppmuntrade till bergshistorisk forskning samt bidrog till publicering av forskningsresultat”. Så är alltså fallet. Ämnesområdet för föredragen har sedermera vidgats och kommit att omfatta ett stort antal kulturella områden.

För Gillets första länkar utformades ceremonielet vid stämmorna kring temata, hämtade från forna dagars bergsmannayrke. De högre länkarnas sammankomster ägnas minnet av de förgrundsgestalter, som för sekler sedan framgångsrikt ingrep till försvar för vårt lands frihet. En oskriven regel i Gillet har varit att direkt politiskt färgade tal ej skall förekomma. Att bröderna däremot samlas ”i sann fosterländsk anda” är en annan sak. Detta har ofta präglat storåldermannens tal och de ämnen, som historiker behandlat vid gillestämmorna.

Gillet har icke haft någon egen fast gillestuga, utan det har ankommit på kvartermästaren – först från 1925 till 1973 Carl Rumin och därefter till 1986 Åke Bentell – att tillsammans med gårdsman och fungerande storceremonimästare uppbibringa lokaler lämpliga för Gillets sammankomster. Sedan 1939 har Jernkontoret upplåtit sin sessionssal för flertalet stämmor och Gillet har därmed tillgång till en värdig högtidssal. Expedition och vad därtill hör är numera inrymd i samma byggnad.

Stämmoprogrammen

Vid tre av arbetsårets sju stämmor hålles föredrag av en gillebroder eller annan sakkunnig i ett aktuellt ämne. Ämnesvalet har vanligen åvilat denne och även om bergshistoriska ämnen har prioriterats, så har ofta högst aktuella tekniska eller industriella problem behandlats. Sedan 1937 har det varit möjligt att hålla en av dessa gillestämmor i Tekniska Museet, där lokaler upplåtits för såväl stämman som gillemåltid i november månad.

Från och med 1927 har Gillet årligen samlats till vespergudstjänst och musikhögtid i Storkyrkan, om möjligt den 10 oktober, dvs dagen för det segerrika slaget på Brunkebergsåsen år 1471.

Den årliga julstämman har från 1935 förlagts till Nyloftet på Skansen med inledande vespergudstjänst i Seglora kyrka. Den första stämman varje höst äger rum på inbjudan från något företag, där gillebröder verkar. Dessa höstutflykter med industribesök har varit synnerligen uppskattade.

På inbjudan av hedersledamoten Anders Diös gjordes 1983 ett besök i Uppsala med musikhögtid i domkyrkan och middag på Uppsala slott. I anslutning till STORA:s 700-årsjubileum 1988 inbjöds bröderna till Falun av Broder Bo Berggren. Två år senare överlämnades till Stora Kopparbergs kyrka en kopia av den medeltida nattvardskalken och 1994 en paten (tallrik för nattvardsbrödet) till densamma. Redan 1938 överlämnade Gillet en liknande kalk till S:te Örjens kyrka i Skelleftehamn

vid ett besök i Boliden.

Sedan 1990-talet har en hel del gillemåltider kunnat hållas på Jernkontoret vilket blivit mycket uppskattat och givit möjlighet till broderlig samvaro.

Vid högtidsstämman på Jernkontoret i april har minnesorden över bortgångna bröder under många år utformats av docenten Sigge Bergh.

Musik i olika former har alltid förekommit vid högtider och fester och alltifrån starten har Gillet hållit sig med egen sångkör. En mycket betydelsefull insats gjorde från början Åke Gösta Bratt, sångledare under många år. Han efterträddes 1951 av Helge Brandt, som 1975 avlöstes av Gustaf Hellblom. För körens sammanhållning och funktion har Björn och Örjan Granqvist varit av stor betydelse.

Bland musikförfarna bröder kan i övrigt nämnas Nils Dyrssen (violoncell) och Nils Rudberg (violin) samt solosångarna Gotthard Bylund, Einar Öhman, Anders Bergström och Gunnar Lundberg. Bröderna Bratt och Rudberg har komponerat många av de musikstycken, som förekommer vid Gillets högtider.

Gillet bildades visserligen i ett utpräglat manssamhälle, men eftersom de gamla skyddsgillena även omfattade gillesysstrar har Sancte Örjens Gille vart femte år sedan 1926 samlats till jubileumsstämman med damer. Därvid har brödernas kvinnliga anförvanter varit närvarande vid gillestämman och då upptagits som sysstrar av Gillet under högtidliga former. Dessa fester har alltid varit väl besökta. Under lång tid har de ägt rum i Blå hallen och Gyllene salen i Stockholms stadshus.

Som gillekyrka i det nuvarande Gillet har Storkyrkan fungerat. Detta av flera orsaker; dels är den Stockholms stadskyrka, dels uppsattes där i tacksamhet för befrielsesegern vid Brunkeberg den magnifika S:t Göransstatyn, en av medeltidens förnämsta skulpturer. Gillebröderna samlas varje år, om möjligt den 10 oktober, för procession och kransnedläggning vid statyn. Vesper har hållits med körsång och predikan. Gillesysstrarna och andra anförvanter har kunnat närvara. Från 1972 har högtiden fått ny form. Den består dels av en musikhögtid av hög klass, där flera av våra förnämsta sångartister medverkat, dels av en fullständigare vesper med predikan, altartjänst och psalmsång. Vid den efterföljande middagen deltar också gillesysstrarna.

Storkyrkans plats som gillekyrka har även bekräftats av att en av Gillets präster om möjligt haft tjänst där. I tacksamhet till Storkyrkoförsamlingen har Gillet donerat en talarstol, formgiven av Gillebrodern David Blomberg, en mässhake 1938 samt en årlig summa till Storkyrkans underhåll. Dessutom har Gillet genom ekonomiskt bistånd och insamling av verktyg och andra inventarier bidragit till restaureringen 1978-87 av Storkyrkans reparationsmedja, inrättad i tornet 1713.

Länkar och länktecken

I stället för grader har Gillet redan tidigt infört begreppet *länkar*, som sammanhållande symbol för den brödrakedja man vill bygga upp inom Gillet. Varje länk har sina tecken. De tre första länkarnas tecken består av prydnader att fästa på rockupp-slaget. De högre länkarnas bröder bär band över höger axel till det en gång i tiden nyttjade svärdsfästet på vänster sida.

Länk I. Lärosvenner kallas de nyintagna. När en broder upptagits i Gillet erhåller han av storåldermannen en hammare, som är fäst vid en kedja. Hammaren skall påminna om att det kräves målmedvetet arbete för att bearbeta "sitt hjärtas malm".

Länk II. Bergsällar benämnes medlemmar i denna länk. Detta var i äldre tid en benämning på etablerade arbetare i gruvorna. De bär två korslagda hammare med ett bloss däremellan, vilket symboliserar arbetet med att sovra malmen. Bergsällarna erhåller vanligtvis sin länkprydnad vid höststämman på Tekniska Museet.

Länk III. Mästarna har som kännetecken två korslagda facklor, som skall påminna de nyvordna om nödvändigheten att lysa upp sin väg genom gångarna i det hårda berget. Mästarna skall leda bröderna i Länk I och II till rätta fyndigheter i gruvan.

Länk IV. Riddarsvenner benämndes förr de män, som avsågs kunna bli riddare men först måste genomgå en inledande utbildning ifråga om vapnets bruk och kunskaper om riddaridealerna. Riddarsvennerna bär ett grönt band med en triangel bestående av tre halvor av den franska liljan, som var Engelbrekt Engelbrektssons sköldemärke. Dennes insatser för det svenska riket 1434-1436 är en förebild för alla i denna länk och minnet av hans insatser högtidlighålles vid stämman i mars.

Länk V. Väpnarna (vapendragare) skulle i gammal tid vara riddarna behjälpliga med vapnen i väntan på att själva erhålla riddarslaget. Väpnarna bär ett gult band med tre sjöblad, Stureättens sköldemärke. Väpnarna får vanligtvis sina länkprydnader i Själakoret i Storkyrkan vid den stämma som föregår högtidsgudstjänsten till minne av slaget på Brunkeberg den 10 oktober 1471.

Länk VI. Riddare (lat. equites) kallades under medeltiden de fria män, som hade rätt att bära vapen. Sedan Karl den stores tid dubbas riddare med svärd av kungen eller den han förordnat. En riddare skall "älska äran, rättrådigheten och friheten – göra var man rätt och vara frikostig mot den fattige". Riddarnas kapitel hålles i mars då bröderna påminnes om Sten Sture den yngre och hans insatser i vårt lands historia. De nydubbade riddarna erhåller ett vitt band med ett rött kors. Den vita färgen är en symbol för renhet och rättrådighet och det röda korset talar om riddarens plikt att med sitt blod försvara den kristna tron.

Länk VII. Hövitsmän (slutgrad för flertalet bröder). Under medeltiden betecknade hövitsman en person med befälsuppdrag av militär natur, en motsvarighet till de officerare (centurioner) som hade befälet över hundratalet män i den romerska hären. Hövitsmännen bär ett blått band med Vasakärven som tecken på sin värdighet. Upptagningen i denna länk sker vanligtvis vid marsstämma, då minnet av vasakonungarnas insatser för landet aktualiseras.

Länk VIII. De Äldstes Råd. Detta utgöres av såväl nuvarande som förutvarande storåldermän, hedersledamöter och ett fåtal bröder, som utfört en för Gillet betydelsefull insats. Detta råd samlas alltid före högtidsstämma i april på Jernkontoret. Medlemmarna av denna länk bär ett svart band med S:te Örjens bild.

När bröderna samlas till stämma tar medlemmarna av De Äldstes Råd plats vid Storåldermannens bord. Övriga gillebröder av länkarna IV-VII är placerade vid sköldar med länkarnas kännetecken på ömse sidor om rådsbordet. Bröderna i länkarna I-III tar plats längst ned i gillestugan.

Med Hammare och Fackla

Forskningen har alltid omhulats av Gillet och många betydelsefulla forskare och museichefer har inträtt i brödraskaran, t ex Ingvar Andersson, Gösta Berg, Harald Carlborg, Karl-Gustaf Hildebrand, Åke Kromnow, Kjell Kumlien och Sten Lindroth.

Under de första åren utgavs en kulturhistorisk skriftserie, som utkom med 14 häften. På initiativ av Carl Sahlin beslöt Gillet år 1926 att utgiva en årsbok, ”Med Hammare och Fackla”, som utkom med sin första volym 1928. I denna inflyter i allmänhet större artiklar av bergshistorisk art, författade såväl av gillebröder som av fackhistoriker. Denna Gillets utåtriktade verksamhet blev tidigt känd och uppskattad. På grund av ökade tryckningskostnader utkommer ”Med Hammare och Fackla” inte längre årligen utan med något eller några års mellanrum.

Samtliga bröder erhåller kostnadsfritt var sitt exemplar av denna skrift, som i övrigt marknadsförs bl a via Internet (www.jernkontoret.se, länk: ”Bergshistoria”).

För att befästa och ytterligare utveckla denna verksamhet bildades 1989 en självständig stiftelse, ”Forskningsstiftelsen Hammare och Fackla”, vars styrelse och särskilt tillsatta redaktionskommitté har som uppgift att svara för och finansiera Gillets aktiviteter inom det bergshistoriska området.

Stiftelsen ”Storkyrkans Smedja”

Denna stiftelse har i likhet med ”Forskningsstiftelsen Hammare och Fackla” en egen av Gillet oberoende styrelse, som har att förvalta de donationsmedel som generöst ställts till stiftelsens förfogande för underhåll av smedjan av Gillebrodern Bengt Julin.

Gillet's starka engagemang i Storkyrkan kan belysas av dessa insatser och en rad gåvor av bl a familjen Fornander. Bo Molander har varit den sammanhållande kraften i detta projekt.

Gillefonden

De penningmedel som inflyter från gåvor, länkavgifter och insamlingar i samband med stämmor tillföres ”Gillefonden”, som har till uppgift ge olika former av under-

stöd samt utgöra en källa för uppvaktningar och bidrag till vissa arrangemang för Brödernas trevnad.

Gillets styrelse och ämbetsmän

Gillets högsta styrelse utövas av dess *Råd*, som består av tjänstgörande och förutvarande storåldermän, Gillets hedersledamöter och fem på två år vid högtidsstämman valda gillebröder.

Gillets *Nämnd* utgör en större grupp, där förutom Gillets Råd samtliga förste ämbetsmän och fyra på högtidsstämman valda Gillebröder ingår.

Den högsta befattningen inom Gillet innehas av Storåldermannen, som leder stämmorna och har det högsta ansvaret för hela verksamheten. Till hans hjälp står i första hand Gillets "Sysloman" som ansvarar för de löpande administrativa uppgifterna under året och "Gillegårdsman" som ansvarar för de praktiska arrangemangen vid gillestämmorna. Till allas hjälp står en ombärlig kanslist som håller reda på allt som sig i Gillet tilldrager.

Liksom i det forna S:te Örjens Gille på Kopparberget skall präst alltid närvara vid stämman, den s k gilleprelaten. Den centrala rollen som förste prelat uppbars under många år av fängelsepastorn, komministern Gustaf Kihlstedt. Av stor betydelse för prelatens funktion blev sedermera även domkyrkosyslomanen vid Uppsala domkyrka, teol. dr Mats Åmark. Han efterträddes år 1945 av amiralitetspastorn Gustaf Brandt och 1967 av överhovpredikanten Hans Åkerhielm. Sedan 1991 är prosten Lars Ridderstedt förste gilleprelat.

Gillets förste sysloman eller ombudsman, som det tydligen från början hette, var ovannämnde Charles Lewenhaupt. Han uppsöktes av Axel Lindblad redan 1919 och "efter mycken övertalning förmåddes ansluta sig" till tanken på en ny sammanlutning. Lewenhaupt var som redan nämnts också verksam inom Timmermansorden, vilket torde ha haft en viss betydelse för traditionernas utformning under de första åren. Lewenhaupt efterträddes 1936 av Nils Dyrssen, som i sin tur år 1955 efterträddes av den legendariske Ingemar Sahlin, verksam som chef för Kommerskollegii bergsbyrå. Ingemar Sahlin var fram till sin död 1979 den som svarade för kontinuiteten inom Gillet. Han verkade i det tysta med en sällspord omsorg och ett personligt engagemang.

Under hela 1980-talet var Janken Boman den som personifierade Gillet i egenkap av sysloman. Hans kunskaper om gruvkarlar och industrifolk blev till stor nytta vid inval och kallande av föredragshållare. Vid sin sida hade han ofta stor-

ceremonimästaren Hans Hummel-Gumaelius, som kvarstod i sin befattning till 1984, då han utsågs till ålderman.

År 1991 efterträddes Boman av Rune Hamrin, tidigare verksam som teknisk direktör i Lesjöfors AB. 1995 utsågs Bertil Berg till syssloman, under många år teknisk direktör på Jernkontoret. Från 1986 till 1997 har Berta Nordén utfört ett mycket betydelsefullt arbete som anställd kanslist på Gillets expedition i Jernkontorets byggnad, där hon även tidigare var verksam.

Storåldermän

Den viktigaste befattningen i Gillet är Storåldermannens. Som tidigare nämnts valdes Walfrid Petersson till förste storålderman 1921, vilken befattning han uppehöll i sju år. Han efterträddes av Carl Sahlin (1928-31). Man kan tycka att Axel Lindblad borde ha varit förste storålderman, men han föredrog att vara andre storålderman under Gillets första nio år, skriver Torsten Althin.

Professor Sven Tunberg, historiker och rektor vid Stockholms Högskola, var storålderman i tre perioder, 1931-34, 1940-43 och 1952-54. Detta visar vilket förtroende bröderna hade för den kunnige humanisten Sven Tunberg som ägnat mycken kraft åt bergshistorisk forskning. Ytterligare en storålderman har accepterat återval, direktören i Stora Kopparberg, sedermera verkställande direktören i Jernkontoret, Gösta Frisell, 1954-58 samt 1961-64. Den rakryggade Gösta Frisell ägnade Gillet mycken omsorg samt höll strängt på hävdvunna former och satte Gillets bästa i första rummet. Han valdes 1971 till Gillets förste hedersledamot.

Den dynamiske Sigfrid Edström, mångårig verkställande direktör för ASEA i Västerås, var storålderman 1934-37. Han hade en enastående förmåga att inspirera andra människor till bestående insatser. Edström efterträddes av Gösta Malm, generaldirektör och chef för Vattenfallsstyrelsen, 1937-40. Chefen för Nitroglycerinaktiebolaget, Sigurd Nauckhoff, var storålderman 1949-52.

En rad färgstarka bruksdisponenter och direktörer har genom åren som storåldermän satt sin prägel på Gillet: Fredrik Göransson i Sandviken, 1943-46, Claes Wahlund i Domnarvet, 1946-49, Nils Danielsen i Uddeholm, 1958-61, Kjell Åkerhielm i Degerfors, 1967-70, Rutger Wijkander i Smedjebacken, 1970-73, Carl Sehardt i Oxelösund, 1973-76, Wilhelm Ekman i Uddeholm 1976-79, Nils Rudberg i Avesta, 1979-82, och Arne Westerberg i Sandviken, 1983-85. Sixten Wohlfahrt, 1964-67, kan även räknas till bruksdisponenterna, även om han 1960 lämnade chefskapet för Domnarvet för att bli ståthållare på de kungliga slotten.

Sedan Arne Westerberg avgått som storålderman 1985 efterträddes han av Boris

Serning, tidigare chef för gruvorna i Grängesberg. 1988 tillträdde chefen för Ingenjörsvetenskapsakademien professor Gunnar Hambræus, med direktören i AB Ratos, Johan Söderberg, som efterträdare 1991-94. Förra landshövdingen Lars Ivar Hising upprätthöll befattningen 1994-98. Han efterträddes av Tom Wachtmeister, vice ordförande och tidigare verkställande direktör i Atlas Copco AB. År 2000 övertog förra gruvdirektören och ståthållaren Wiking Sjöstrand befattningen som storålderman.

Stöd och förkovran

En arbetsuppgift som alltjämt är aktuell bland gillebröderna är att stödja och hjälpa den broder, som av någon anledning råkat i svårigheter. Vid varje stämman göres en insamling till Gillefonden för behov som kan dyka upp. I Gillets medeltida stadgaheter heter det (i modern stavning):

”Om någon är sjuk medan gille drickes, då böra hans grannar, som gillebröder äro, hämta honom första dagen en kanna öl om två stop och därtill mat.”

Att bära hem öl och mat är idag knappast nödvändigt men att *besöka* en sjuk gillebroder hör till de uppgifter, som vi på allt sätt bör stimulera varandra att göra. Sålunda äger envar broder att efter kontakt med Gillets syssloman för Gillets räkning till den sjuke medföra blommor, en bok eller något annat, som kan vara till uppmuntran.

Många gillebröder, särskilt de yngre, lever i en tillvaro där dagens timmar ofta inte tycks räcka till för alla arbetsuppgifter, som pockar på uppmärksamhet. Just i en sådan situation är det viktigt att någon gång få lämna vardagsrutinerna och i Gillet möta en miljö, som kan förmedla vidgade vyer i broderlig samvaro – föredrag och gudstjänster, som kan ge ett djupare grepp om ens egen situation.

Inval

Intagning i Gillet sker på förslag till Gillets nämnd av två äldre gillebröder från länk III och uppåt. Nämnden har att beakta att den föreslagne kan förutses bli en god gillebroder. Författaren av dessa rader står i särskild tacksamhetsskuld till de båda bröder, som förde mig in i Gillets gemenskap. Denna hör till det mest intressanta och inspirerande jag fått uppleva. Den upplevelsen vet jag att jag delar med många gillebröder.

S:t Örjanskalken i Stora Kopparbergs Kyrka i Falun

Kalken är utförd av Ralf Ohlson i Arbrå i förgyllt silver. På dess nod finns sex upphöjningar med bokstäver, som tillsammans bildar gudsnamnet på hebreiska. Också foten är indelad i sex fält, försedda med många och konstfullt utförda inristningar. Kalken överlämnades av storåldermannen Gunnar Hambræus vid en enkel ceremoni i samband med högmässan den 7 oktober 1990 och togs omedelbart i bruk i gudstjänsten. *Foto: Gunnar Ridderstedt*

EN HÖSTSÅNG I SANCTE ÖRJENS GILLE

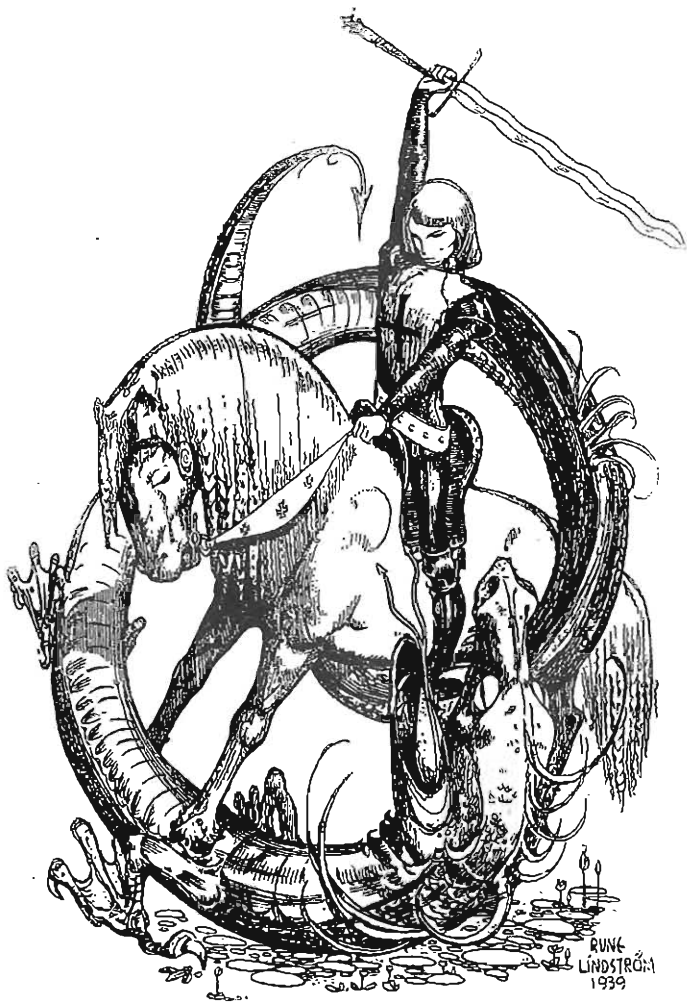
*Gillebröder, hösten är över oss,
mörkret sänker sin kvävande fäll.
Sinnet blir tungt – men tiden behöver oss.
Kom, träd om ut ur vårt ensliga tjäll,
brytom vår malm, innan nattvinden sover oss,
samloms till stämma i skymmande kväll.*

*Grödan blev mager och fyller ej logarna.
Bröder från bergen, må vintern oss ge
rikare skördar ur schakten och skogarna,
tron på att undret omsider skall ske –
fridsbud i folkland, som skaka i fogarna,
arbetets hymn efter vånda och ve.*

*Äro vi bergfolk, de sanna Örjanerna,
hälsa vi hösten med livsmod och lust,
skåda mot skyn, där likt Brunkebergs-Danerna
stormfåglar flykta för nordans pust,
höra en högsång trots allt i orkanerna,
tömma pokaln, om ock mörk är dess must.*

Karl-Erik Forsslund

(Gillebroder under 1920- och 30-talen)

Rune Lindström 1939

SANCTE ÖRJENS GILLES STORÅLDERMÄN

1921–28	Walfrid Petersson, Professor
1928–31	Carl Sahlin, Fil.dr.
1931–34	Sven Tunberg, Professor
1934–37	J. Sigfrid Edström, Direktör
1937–40	Gösta Malm, Tekn. dr., Gen.dir.
1940–43	Sven Tunberg, Professor
1943–46	Fredrik Göransson, Fil. dr., Bruksdisponent
1946–49	Claes Wahlund, Direktör
1949–52	Sigurd Nauckhoff, Fil. dr., Direktör
1952–54	Sven Tunberg, Professor
1954–58	Gösta Frisell, Direktör
1958–61	Nils Danielsen, Tekn. dr., Bruksdisponent
1961–64	Gösta Frisell, Direktör
1964–67	Sixten Wohlfart, Ståthållare
1967–70	Kjell Åkerhielm, Bruksdisponent
1970–73	Rutger Wijkander, Bruksdisponent
1973–76	Carl Sebardt, Bruksdisponent
1976–79	Wilhelm Ekman, Bruksdisponent
1979–82	Nils Rudberg, Bruksdisponent
1982–85	Arne Westerberg, Bruksdisponent
1985–88	Boris Serning, Gruvdirektör
1988–91	Gunnar Hambraeus, Professor
1991–94	Johan Söderberg, Ekon. dr. hc
1994–98	Lars Ivar Hising, Landshövding
1998–00	Tom Wachtmeister, Direktör
2000-	Wiking Sjöstrand, Ståthållare

SANCTE ÖRJENS GILLES SKRIFTER

1. EN RESA I BERGSLAGEN ÅR 1782. Dagboksanteckningar av *Johan Kebom*. Utgiven av *Herman Sundholm*. 1921
 2. ETT CELEBERT BERGSLAGSBESÖK FÖR HUNDRA ÅR SEDAN av *Nils Hedberg*. 1921
 3. GILLEVISA av *Karl-Erik Forsslund*. 1923
 4. GRUF-SÅNG. Gammal folkvisa, arrangerad för manskvartett av musikdir. K. Söderström. Utgiven och tillägnad S:te Örjens Gille av *J. Kempe*. 1923
 5. PÅ S:TE ÖRJENS GILLES FÖRSTA HÖGTIDSDAG DEN 23 APRIL 1922 av *Karl-Erik Forsslund*. 1922
 6. VÅR JÄRNINDUSTRIS ÄLDSTA REKLAMTRYCK av *Carl Sahlin*. 1923
 7. JÄRNINDUSTRINS UTVECKLING I HELSINGLAND av *Harry von Eckermann*.
 8. VID EN GAMMAL HYTTA av *Karl-Erik Forsslund*. 1923
 9. NÅGRA DRAG UR METALLERNAS ÄLDRE HISTORIA av *Edw. S. Berglund*. 1923
 10. RIDDAREN SANKT GÖRAN av *Herman Sundholm*. 1924
 11. BERGFRUN OCH GODSGUBBAR av *Karl-Erik Forsslund*. 1924
 12. NÅGOT OM LAXBROSTUGAN OCH DESS FOLK av *Karl-Erik Forsslund*. 1924
 13. EN ÖVERSIKT AV DEN VÄRMLÄNDSKA JÄRNHANTERINGENS UTVECKLING av *Harald Carlborg*. 1925
 14. OM GILLEN I ALLMÄNHET OCH SANCTE ÖRJENS GILLE VID KOPPARBERGET I SYNNERHET av *Herman Sundholm*. 1925
- UR ÖRJENSBRÖDERNAS LIV OCH LEVERNE. Sångerna 1 och 3–10. Ord av *RRR*. Musik av *Å.-G. Bratt*.
- MINNESRUNOR 1–38 saml.
- MED HAMMARE OCH FACKLA. Årsskrift I–XXXV.

Skrifterna 1–14 finns ej längre till försäljning men är tillgängliga på Gillets kansli.

Flertalet årgångar av MINNESRUNOR och MED HAMMARE OCH FACKLA kan erhållas efter rekvisition hos Gillet. Innehållet i de senaste årgångarna förtecknas på en sida länkad till "Bergshistoria" på Jernkontorets hemsida www.jernkontoret.se